

ΜΕΡΟΣ Γ'.

Ἡ πνευματικὴ κίνησις ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ αἱ προηγηθεῖσαι ἐργασίαι. Ἡ γένεσις τῆς Μεταφράσεως.

I. ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΑΙ ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ

1. Πῶς προῆλθεν ἐπὶ τὸ ἔργον ὁ Γρηγόριος.— Αἱ γνώμαι τοῦ Σάθα, Κουπιτώρη, Βάμβα καὶ Χαῆη περὶ τῆς μεταφράσεως.—

Πλήρης σύγχυσις.— Ἡ ἔλλειψις εἰδήσεων περὶ Γρηγορίου.

Ἀνεσκοπήσαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω τίνες ἀγῶνες προηγοῦντο εἰς τὰ ὄμορα κράτη τῆς μεταφράσεως τῶν ἁγίων Γραφῶν, καὶ οἷαν πνευματικὴν κίνησιν καὶ σπουδαίαν προπόνησιν ἀπαιτεῖ τὸ τοιοῦτον ἔργον. Ὡς πρὸς τὸ ἐγχείρημα ὅμως τοῦ **Γρηγορίου** τὸ πρᾶγμα ἔχει διάφορον ὄψιν. Πρῶτον ἢ πρὸς μετάφρασιν ἀφορμὴ εἰς αὐτὸν δὲν ἐδόθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Ἀλβανικοῦ λαοῦ, διατελοῦντος ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν εἰσέτι πατριαρχεῖον καὶ ἐχομένου στερωῶς τῶν παραδόσεων, καὶ τῶν ἀξιωματῶν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δεύτερον δὲν προωρίζετο ἡ μετάφρασις νὰ εἰσαχθῇ ἀμέσως ἐπ' Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον οἱ Ἀλβανοὶ δὲν εἶχον εἰσέτι τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας. Τὸ πρᾶγμα ἐθεωρήθη ὡς στοιχειώδης ἀνάγκη διὰ τὴν ἀφύπνισιν ἑνὸς λαοῦ, ὅστις πάντως ἀντιλαμβάνεται εὐκολώτερον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ διαλέκτῳ καὶ ἦτο εὐγενὴς χειρονομία πρὸς τὴν συστηματικωτέραν θρησκευτικὴν αὐτοῦ διαμόρφωσιν. Ἄλλ' εἶχεν ὄντως ὁ Ἀλβανικὸς λαὸς αἰσθανθῆ τὴν τοιαύτην ἀνάγκην οἰκοθεν; προηγήθησαν ἄραγε τοιαῦται μεταφραστικαὶ ἀπόπειραι προπαρασκευάσασαι τὸ ἔδαφος εἰς τὸ ἔργον τοῦ **Γρηγορίου**; Τίνες δὲ αὗται καὶ πόθεν ἔσχον τὴν ἀρχὴν καὶ ἀφορμὴν; Τὴν σπουδαίαν ταύτην ἀποψιν, ἐρχόμεθα σὺν Θεῷ νὰ ἐξερευνήσωμεν ἐν τῷ Μέρει τούτῳ τῆς πραγματείας ἡμῶν.

Αἱ εἰδήσεις, ἃς τῆδε κακείσε εὐρίσκομεν, περὶ μεταφράσεως τῆς **Κ. Διαθήκης** εἰς τὴν Ἀλβανικὴν, εἶναι λίαν ἐλλειπεῖς καὶ συγκεχυμέναι π.χ. Ὁ **Σάθας** ἐδέχεται τὴν μετάφρασιν ὡς ἔργον τοῦ διαπρεποῦς σχολάρχου τῆς Ἀκαδημείας τῆς Μοσχοπόλεως **Θεοδώρου τοῦ Καββαλιώτου**, ἀποδίδουσι αὐτῷ καὶ τὴν ἐφεύρεσιν ἰδιορρύθμου Ἀλβαν. Ἀλφαβήτου¹, προφανῶς συγγέων αὐτὸν πρὸς ἄλλον Θεόδωρον, ὡς

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 124.

1. Νεοελλ. Φιλολ. σ. 496.

παρακατιόντες ὀψόμεθα. Ὁ **Παν. Κουπιώρης**, γυμνασιάρχης ἐξ Ἰθάρας περιπαθῶς ἀσχοληθεὶς περὶ τὰς Ἑλλ. μελέτας, εἰς τὴν τοῦ **Γρηγορίου** μετάφρασιν ἀποβλέπων λέγει: «Τὸ δὲ πρῶτον μέρος περιέχον τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια καὶ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐξεδόθη συγχρόνως καὶ ἰδίᾳ μεθερμηνεύεται δὲ μάλιστα ἐν τῇ Ἀργυροκαστροικῇ διαλέκτῳ»¹, ἐξ οὗ ἀποδείκνυται, ὅτι δὲν εἶχεν ἴδει τὸν **Ματθαῖον**², Ὁ **Κων. Βάμβας** ὁ περὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ ἐκείθεν τοῦ Ἀδρια Ἀλβανῶν γράφας, ἀποφαίνεται οὕτως: Πρῶτος γράφας εἰς τὴν Ἀλβανικὴν γλῶσσαν εἶναι **Θεόδωρος** τις διδάσκαλός τις καὶ ἱεροκῆρυξ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀλβασάν, τοῦ ὁποίου ὅμως κατὰ δυστυχίαν τὰ ἔργα ἐχάθησαν καὶ δὲν σώζεται εἰμὴ ἡ μετάφρασις τῶν Εὐαγγελίων, τῶν Ἐπιστολῶν, τῶν Πράξεων καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως. Ὁ ἱερεὺς οὗτος Θεόδωρος ἀποθανὼν περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (ΙΗ΄.) κατεγίνετο κατὰ τὸ λέγειν τοῦ **Ναην** εἰς τὸν σχηματισμὸν **κοινῆς Ἑπειρωτικῆς γλώσσης**, ἦτο δὲ κάτοχος τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων γλωσσῶν καὶ παιδείας οὐκ ὀλίγης, τὴν ὁποίαν ἠρύσατο ἐν τῇ περιφήμῳ σχολῇ τῆς Μοσχοπόλεως τῆς Ἀλβανίας³. Καὶ τὰ συγκεχυμένα ταῦτα ἀνεπισταμένως εἰλημμένα ἔκτε τοῦ **Σάθα** καὶ **Ναην**, ἐπισκοτίζουσι μᾶλλον τὴν ὑπόθεσιν. Ὁ **Καβαλιώτης** δὲν ἐξεπαιδεύθη, ἀλλ' ἐδίδαξεν ἐν Μοσχοπόλει. Ἴδωμεν ἐπὶ τέλους τι ἀποφαίνεται ὁ μέγας Ἀλβανολόγος **Johann Naeh**, ὁ τὸ **γινάντειον ἔργον Albanesische Stuesen (Wien 1853)** ἀκένωτον πηγὴν καταλιπὼς τοῖς ἐπιγιγνομένοις πᾶσι καὶ ἐπὶ τὰ ῥᾶστα χεῖρας ὀρεγομένοις. Ὁ **Ναην** ἐποίησατο δαφιλεστάτην χρῆσιν τῆς μεταφράσεως, καὶ ὡς θὰ παρατηρήσωμεν ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ ἀπέδωκεν αὐτῇ μείζω τοῦ δέοντος ἀξίαν, καὶ ἦν ὁ μόνος κατὰλληλος. ὅπως δῶ ἡμῖν βιογραφικὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ **Γρηγορίου** καὶ ἀλλὰ λεπτομερείας περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ἐν τούτοις **οὐδὲν**

1. Ἐφημερίς τῶν Φιλομαθῶν, τομ. ΙΣ' (1868) σ. 1459.

2. Οὕτω θὰ ὀνομάζωμεν ἐφεξῆς τὴν α' ἔκδοσιν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου.

3. Παρνασσός τόμ. Γ' (1879) σ. 294. Καὶ οὗτος κακῶς ἀποδίδωσι μέρος τῆς μεταφράσεως τῆς Κ. Διαθήκης εἰς τὸν **Καβαλλιῶτην**, ὑποθέτω, ὅτι ἡ σύγχυσις αὐτῆ προήλθεν ἐκ τούτου· ὁ **Φιλαδελφεὺς** διευθύνων περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τὸ τυπογραφεῖον τῶν Ἱεραποστόλων (Ἀμερικανῶν καὶ Ἀγγλῶν) ἐν Ἀθήναις ἀνετύπωσε καὶ τὴν Κ. Δ. τοῦ **Γρηγορίου**, (χωρὶς νὰ θέσῃ τὸ ὄνομα τούτου ἐπὶ κεφαλῆς) εἰς δύο τόμους (βλ. **L e g r a n d** ἐνθ' ἀνατ. ἀρ. 239)· οὗτος φαίνεται (ὡς καὶ ὁ **Κουπιώρης**) εἶδον μόνον τὸν Α' τόμον, καὶ ἐξέλαβεν ὡς μετάφρασιν τοῦ **Καβαλλιῶτου**.

~~ἀπολύτως λέγει εἰ μὴ ἐπιβεβαιοὶ πλήρως τὴν παράδοσιν, τὴν θεωροῦσαν τὴν μεταφράσιν ὡς ἔργον τοῦ Γρηγορίου, καὶ δοῖται πρὸς τούτους καὶ τὴν περιφέρειαν, ἔνθα τὸ ἴδιωμα τῆς γλώσσης ὁμιλεῖται ¹. Ἐκ τῶν συγκεχυμένων τούτων εἰδήσεων καταφίνεται, ὅτι καὶ ἄλλοι εἶχον ἐπιχειρήσει κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος νὰ μεταφράσωσι τὴν ἁγίαν Γραφὴν εἰς τὸ Ἀλβανικόν.~~

2. Τὸ Πελασγικὸν ἀλφάβητον τοῦ Χατζηφιλιππίδου καὶ χεῖσις αὐτοῦ. Τὰ μεταφραστικὰ δοκίμια.

Ἡμεῖς τὴν πνευματικὴν ταύτην κίνησιν περὶ τὴν ἄλβανικὴν γλῶσσαν ἀποδίδομεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν *ξειδωρον αὖραν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἣτις ἐπνευσε ἀπὸ τῆς Νέας Ἀκαδημείας τῆς Μοσχοπόλεως*, ἣτις ἐπὶ ἡμιόλιον αἰῶνος ἐσελάγισε τὴν Νότιον Ἀλβανίαν καὶ συνετέλεσεν, ὥστε ἡ χώρα αὕτη νὰ αἰσθανθῇ *πρῶτη τοὺς ἐθνικοὺς παλμοὺς καὶ διακριθῇ εἰς πρόδοον καὶ πολιτισμὸν τῆς Β. Ἀλβανίας*. Πρῶτος ὄντως εἰς Ἀλβανικὴν γλῶσσαν γράφας ἀναφέρεται ὁ *Θεόδωρος Χατζη Φιλιππίδης* ἔξ Ἑλβασανίου, διδάσκαλος καὶ ἱεροκῆρυξ τῆς Ἐκκλησίας (πρὸς ὃν ὡς εἶδομεν, συγγέεται ὁ *Καβαλλιώτης*). Οὗτος διευθύνων τὴν ἱερατικὴν τῆς πατρίδος αὐτοῦ σχολήν, ² *πρῶτος συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ μεταφράσῃ τὴν ἁγίαν Γραφὴν ὀλόκληρον εἰς τὸ Ἀλβανικόν*, καὶ πρὸς τοῦτο ἐπενόησεν ἴδιον ἀλφάβητον ἢ μᾶλλον ἐφήρμοσε τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἢ Πελασγικόν. Ὁ *Haħn* δημοσιεύων τὸ ἀλφάβητον τοῦτο σχολιάζει αὐτὸ ἐν ἐκτάσει, καὶ οὐδόλως θεωρεῖ ἀνθαίρετον τὴν ἀνακάλυψιν. Φρονῶν, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ εἶναι οἱ ἀμειψότεροι ἀπόγονοι τῶν Πελασγῶν, ἐλαμβάνει ἀναμφισβήτητον τὸ γεγονός, ὅτι τὸ Φοινικικὸν ἀλφάβητον εἶναι ἡ ἀρχαία μορφή τοῦ Ἀλβανικοῦ, καὶ ὡς ἀξίωμα τὴν μετάβασιν τῶν μοναδικῶν τούτων

1. Π σ. V Π σ. V, ἀλλὰ περὶ τούτου βλ. κατωτέρω ἐν ἐκτάσει. Δὲν γνωρίζω ἐὰν εἶναι ἀληθές τὸ ὑπὸ τοῦ κ. *Τρυφ. Εὐαγγελίδου* ἀναφερόμενον, ὅτι εἰς τὴν μετάφρασιν συνέπραξε τῷ *Γρηγορίῳ* καὶ ὁ ἐν Σέρραις ἔξ Ἡπείρου διδάσκαλος *Κ. Μέξης*, Μεξικανικὸς (sic) Νέα Ἑλλάς 1913 σ. ιζ'). Οἱ Μέξης εἶναι λίαν γνωστοὶ διὰ τὰ πατριωτικὰ αὐτῶν αἰσθήματα· ὁ *Γεωργ. Κ. Μέξης*, διαπρεπῆς δημοσιογράφος ἐν Βουκουρεστίῳ, συνυπέγραψε τῷ 1899 Ἰουλ. 1931 μετὰ τοῦ *Δερβις Hima* καὶ τοῦ *Jachar Sadi k Eriba ra* θεορμὴν ἐκκλησίαν «πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Ἀλβανούς», ἐκεῖ δὲ δρᾷ νῦν ὁ φίλος κ. *Γ. Ε. Μέξης* ἰατρός ἐνθουσιώδης πατριώτης.

2. Κατὰ τὸν *Haħn* ἡ σχολὴ εἶχε 50—60 μαθητάς. (ἐνθ' ἄνωγ. I, σ. 296).

στοιχείων ἀπὸ τοῦ Φοινικο—'Αλβανικοῦ εἰς τὸ 'Αλβανικὸν ἀλφάβητον.¹ 'Αλλ' ἱστορικῶς μὴ δυνάμενος ν' ἀποδείξῃ τὴν βᾶσιν ταύτην διὰ τὰς ἐνστάσεις, ἃς ἀναπτύσσει ἐν τῇ 11 καὶ 12 παραγράφῳ, προβάλλει τὸ εὐλογοφανὲς ἐρώτημα, ἐὰν ὄντως εἶναι ἀρχαία τὸ ἀλφάβητον κληρονομία ἀπὸ τοῦ *Κάδμου*, ὅστις ἀφίκετο μέχρι τῆς Ἰλλυρίας καὶ ἐβασίλευσεν ἐν αὐτῇ διδάξας τὰ γράμματα², καὶ ἐὰν ὁ 'Αλβανός, ὅστις διέσωσε καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν λεπτομερειῶν τὰ τῶν Πελασγῶν, δὲν διέτηρησε διὰ τῶν αἰώνων καὶ τὰ σημεῖα τῆς γραφῆς. Καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην διεξοδικὴν ἔρευναν τῆς θέσεως, τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ *Haftn* δὲν ὑπῆρξεν ἀντάξιον διότι κατανιᾶ νὰ ὑπολάβῃ τὸ ἀλφάβητον τοῦτο ὡς παίγνιον παιδικοῦ φαντασίας, μαθητοῦ τινος τῆς ἐν Ἑλβασανίῳ Σχολῆς. 'Αλλ' εἶναι δυνατόν μαθητῆς κοινῆς σχολῆς ἐν Ἑλβανίᾳ, ἔνθα μετὰ τῆς Ἑλλ. γλώσσης ἐδιδάσκετο ἡ Ἱστορία, Γεωγραφία καὶ Γεωμετρία, μόνον (οὔτε ἀρχαιολογία οὔτε παλαιογραφία) νὰ γνωρίζῃ τὰ Πελασγικὰ γράμματα καὶ νὰ ἐπινοήσῃ μάλιστα τοιοῦτους συνδυασμοὺς ἵνα συμβιβᾶσῃ αὐτὰ πρὸς τὴν Ἑλλ. φθογγολογίαν; Τὸν *Haftn* θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω ἀστοχοῦντα περὶ τὰ συμπεράσματα. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι *εἶναι νέα τὰ γράμματα*, διότι πρέπει νὰ πιστεῦσωμεν ὅτι ἡ Ἑλβανικὴ διὰ τῶν αἰώνων οὐδέποτε ἐγράφη, οἱ δὲ Ἑλβανοὶ πρέπει νὰ εἶναι ὑπερήφανοι, διότι καὶ ἄνευ γραμμάτων, διέτηρησαν, ὅτι πολύτιμον εἶχον ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ὅπερ ἄλλοι διὰ τῶν γραμμάτων ἀπώλεσαν. «Οἱ Ἑλβανοί... οὔτε γεωργικὸν ἔθνος εἰσίν, οὔτε ἐθνι-

1. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τοῦ μεγάλου Ἑλβανολόγου ἐπιβεβαιοῦται πλήρως ὑπὸ τοῦ ἐμοῦ φίλου κ. *I. Θωμοπούλου* ἐρμηνεύσαντος τῇ βοηθείᾳ μου κάσας τὰς μέχρι τοῦδε ἀνευρεθείσας Πελασγικὰς ἐπιγραφὰς διὰ τὴν Ἑλβανικὴν (Πελασγικὰ, Ἀθῆναι 1912, σ. λδ') «*Κάδμου κομίσαντος ἐκ Φοινίκης... κοινῇ μὲν τὰ γράμματα Φοινίκεια κληθῆναι διὰ τὸ παρὰ τοὺς Ἕλληνας ἐκ Φοινίκων μετενεχθῆναι, ἰδίᾳ δὲ τῶν Πελασγῶν πρώτων χρησαμένων τοῖς μετατεθεῖσι χαρακτῆρσι Πελασγικὰ προσαγορευθῆναι*» (*Διοδ. Σικ.* III κεφ. 67 τόμ. Α' σ. 292 ἐκδ. Bekker). Πολλοὶ αἱ σχέσεις τῶν Ἰλλυριῶν πρὸς τοὺς Βοιωτοὺς κατὰ τοὺς μύθους. Ἐκ τοῦ *Κάδμου καὶ τῆς Ἀρμονίας* π.χ. ἐγεννήθη ὁ Ἰλλυριός³ καὶ οὐ μόνον οὗτοι κατέφυγον εἰς Ἰλλυρίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ *Λαοδάμας* μετὰ τῶν Θηβαίων τῶν μὴ ἀνεχομένων τὸν τῶν Ἀργείων ζυγὸν μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἐπιγόνων, ἐκεῖ κατέφυγεν. Βοῖον ἢ Βόιον τὸ ὄρος τῆς Κορινθίας, (ἢ Μωράβα), λέγεται καὶ Βοιοὶ πόλις παρὰ τὴν Λυχνίδα.

2. Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 296. Περὶ τοῦ ἀλφάβητου σ. 280-298 καὶ 4ον Τὸ μέρος τοῦτο μετέφρασεν Ἑλβανιστὴ καὶ ἐξέδωκεν ἐν ΚΠόλει τῷ 1910 ὁ *Egrem Vlora* (νῦν πρέσβυς τῆς Ἑλβανίας ἐν Ἀθήναις) ὑπὸ τὸν τίτλον: *Abecceja shqip, për cheufme për mishkrimin e vjeter Pellazgiit*.

κὴν φιλολογίαν ἔχουσιν, οὐδὲ ἀλφάβητον κοινόν, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον πνευματικὸν ἔργον παρήγαγον ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη ἤδη ὑπάρχοντες, ἀλλὰ ~~παρέσχον τὴν ζωσαν ἀπόδειξιν, ὅτι ἐάν ἔθνος τε καὶ μόνον εἰς τὰς κοινὰς ὁμολογίας ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ἑαυτὸ ὑποβάλη ὑπάρχει καὶ οὕτως ἀνδρεῖον καὶ μάχιμον, καὶ δύναται νὰ ζῆ ἄνευ ἐπιστήμης. ἄνευ Ἀκαδημείας, ἄνευ τέχνης καὶ μάλιστα ἄνευ ἀλφαβήτου, καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς δύναμιν αὐτοῦ νὰ διατηρῆ ἀπαρμείωτον καὶ ἐν μέσῳ ἄκρως πεπαιδευμένων ἔθνων~~¹. Ὁ πατὴρ τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Θεόδωρος Χατζῆ Φιλιππίδης² ἐκ τῶν ἀρίστων τροφίμων τῆς Ἀκαδημείας τῆς Μοσχοπόλεως, ἀνὴρ ἑλληνομαθέστατος καὶ σοφὸς κάτοχος τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων γλωσσῶν κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Hahn, ὅστις ἀπέθανε τελευτῶντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Τὸ ἀλφάβητον ἦν ἐν χρήσει περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καθ' ὃν χρόνον ἐπεσκέψατο ὁ Hahn τὸ Ἑλβασάνιον οὐ μόνον ἐπ' ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἀλληλογραφίαν πάντως ὅμως εἰς ἀκτίνα περιορισμένην—μόλις περὶ τοὺς 50 Ἑλβασανιωτὰ ἐχρῶντο τούτῳ συναλλασσόμενοι πρὸς τοὺς Βερατινοὺς—³ Δὲν ἠδδοκίμησεν, ὡς φαίνεται, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Μοσχοπόλεως, ἐνῶ ὁ Χατζηφιλιππίδης διανοεῖτο νὰ καταστήσῃ αὐτὸ παναλβανικόν. Ὁ Hahn ἐξ ὄλων τῶν μεταφράσεων τούτου ἠδυνήθη νὰ εὑρῇ μόνον δύο χειρόγραφα τὸ μὲν ἐξ 7 φύλλων τὸ δὲ ἐκ 12 εἰς 4ον περιεχόντων εἰς Γκεγικὴν διάλεκτον μετάφρασιν ἐκ τοῦ Ὁρολογίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην (κεφ. 16-1-23), οὐχὶ ἀρχαιότερα τῶν 50 ἐτῶν, διότι ἐπέζη ὁ κτήτωρ, ὅστις ἐν τῇ νεότητι εἶχεν ἀντιγράψῃ αὐτά.⁴ Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους Ἀλβανοὶ ἐρευνῆται

1. Fallmerayer Das Alban. Element in Griechenland, I, Abtheilung über Ursprung und Alterthum der Albanesen (München 1857 σ. 50 Aus den Abhandl. der K. bayer. Akad. d. W. III-Cl. VIII Bd. II).

2. Ὁ Hahn πλὴν τοῦ ὀνόματος Θεόδωρος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσῃ περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ διδασκάλου τούτου. Ὁ δραστήριος ὁμοῦ καὶ φίλος κ. Midhat Φρασσάκης ἐν τῇ Diturija (II, 1926 σ. 1 ἐ.) εἰς ἄρθρον ἐπιγραφόμενον Pershkrime te haruare dhe te pa-diture, συμπληροῖ τὸν Hahn.

3. Hahn ἐνθ' ἄνωτ. I σ. 296.

4. Πανομοίωτον τοῦ τελευταίου βλ. παρὰ Hahn σ. 300, ὅπερ μεταγράφεται αὐτόθι καὶ καλλιγραφικῶς καὶ συγκρίνεται πρὸς τὴν μετάφρασιν τοῦ Γρηγορίου. Τὸ δὲ μέρος τοῦ Ὁρολογίου ἐδημοσίωσεν ὁ Hahn τὸ 1850 ἐν τῷ Sitzungberichte der philosophisch-historischen Classe der K. Akademie der Wiss. Τεῦχ. Δεκεμβ. καὶ ἰδιαιτέρως ὑπὸ τὸν τίτλον: Bemerkungen über das albanesische Alphabet.

ἀνεκάλυψαν και ἄλλα χειρόγραφα ἐν Ἐλβασανίῳ και τοῖς πέριξ. Οὕτως ὁ ἐν Βιέννῃ καθηγητῆς *Pekmez*, ὡς ἀπεσταλμένος τῷ 1901 τῆς Βιενναίας Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν χάριν γλωσσικῶν ἐρευνῶν, εὑρεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου **Ἰωάννου Βλαδιμήρου** ἐντὸς ἐρμαρίου **πληθὺν χειρογράφων**, τὸ δὲ σπουδαιότερον **και γέροντας γράφοντας εἰσέτι διὰ τοῦ ἀλφαβήτου τούτου**. Ἐν Ἐλβασανίῳ ἀνεκάλυψε φύλλον ἐκ μεγάλου χειρογράφου λίαν καλλιτεχνικῶς γεγραμμένον, ὅπερ ἀποδίδωσιν ἢ εἰς τὸν **Θεόδωρον**, ἢ εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς, ὅστις ἦν μαθητῆς τοῦ Θεοδώρου. Ἐπίσης ἀνεκάλυψε και **μεταφράσεις διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ἀσμάτων**¹. Ὁ δὲ ἀκαταπόνητος διευθυντῆς τῆς Diturija ἀνεῦρε μεταξὺ ἄλλων παρὰ τῷ προκρίτῳ τοῦ Ἐλβασανίου **Λεωνίδα Νόση**² και τὴν **μετάφρασιν τῆς Δειτουργίας τοῦ θείου Χρυσοστόμου** περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος γενομένην ὑπὸ τοῦ **Θεοδώρου Χατζῆ-Φιλίππου** διὰ τοῦ ἀρχαικοῦ ἐκείνου ἀλφαβήτου.

3. **Τὸ Πελασγικὸν ἀλφάβητον ἦτο Ἑλληνικὸν—Ποῖον τὸ κατάλληλον ἀλφάβητον διὰ τὴν Ἀλβανικὴν—Ἡ γνώμη τοῦ Xylander, Borp, Hafn, Camarda—Οἱ ἑλληνοαλβανοί.**

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι τὸ ἀρχαϊκὸν ἐκεῖνο Ἑλληνο-Πελασγικὸν ἀλφάβητον τοῦ Χατζηφιλιππίδου ἦν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας και διὰ τούτου ἐγένοντο ἐν Ἐλβασανίῳ τὰ μεταφραστικὰ πρωτόλεια τῆς τε ἁγίας Γραφῆς και τῶν Ἐκκλησιαστ. Ὑμνων. Ὁ *Pekmez* κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ **ἀλφάβητον τούτο εἶναι κατ' οὐσίαν Ἑλληνικὸν μερικῶς μετερρυθμισμένον**³ και ἡ κρίσις αὕτη τοῦ ἡμετέρου Ἀλβανολόγου ἐπιβεβαιούται και ἱστορικῶς. Οἱ κορυφαῖοι τῶν ξένων Ἀλβανολόγων εἶχον ἀποφανθῆ γνώμην, ὅτι ἡ ἀναλογία τῆς **Ἀλβανικῆς φθογγολογίας πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπέβαλλε τὴν χρῆσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου πρὸς ὀρθὴν τῶν φθόγγων παράστασιν συμπληρουμένου πάντως ἐν μέρει**. Ὁ *Xylander* ἢ Εὐλάνδρος, ὁ κατὰ μίμησιν τοῦ

1. Βλ. ἐπιστολὴν τοῦ *Pekmez* πρὸς τὴν Diturija (II, σ. 3-4) τὰ δὲ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ ὁ *Pekmez* ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ *Anzeiger der philol. histor. Classe der Akad. d. Wissenschaften*, Wien. 1901 ἀρ IX σ. 39 ἔ

2. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 3 βλ. ἐκεῖ και περὶ ἄλλων ἀνακαλυφθέντων χειρογράφων.

3. Αὐτ. σ. 4.

Ἐράσμου καὶ τῶν ἄλλων φιλελλήνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἔξελληνίσας τὸ ὄνομα (ἀπὸ τοῦ Γερμ. *Holmann*), ἀπεδείχθη καὶ μέγας φιλαλβανός, πρῶτος γράφας συστηματικὴν τῆς Ἀλβ. γλώσσης γραμματικὴν, καὶ διὰ τῆς ἀνατυπώσεως τῆς μεταφράσεως τοῦ **Γρηγορίου** (μόνον τοῦ *κατὰ Μάρκον* Εὐαγγελίου) παρασχὼν τοῖς γλωσσολόγοις τὰ μέσα πρὸς ἐπισταμένην μελέτην τῆς Ἀλβ. γλώσσης¹. Οὗτος ἀποφαινόμενος, ὅτι εἶναι ἀδύνατον δι' ἄλλου ἀλφαβήτου (Λατινικοῦ, Τουρκικοῦ κττ.) νὰ ἀποδοθῶσιν οἱ ποικιλώτατοι φθόγγοι τῆς Ἀλβ. γλώσσης, ἀναφέρει τὴν ἀτυχῆ πρότασιν τοῦ Σέρβου *Ogranowitsch*, ἵνα μιμούμενοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τοὺς ἄλλους Βαλκανίους παραλάβωσι τὸ **Κυριλλικὸν ἀλφάβητον**, ὅπερ ὁμως οὐδεὶς ἠσπάσθη². Ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα δέ, ἅπερ θὰ εἶχεν ἡ ἀποδοχὴ τῆς τοιαύτης προτάσεως παρατηρεῖ: «Es würde dardurch gleichsam eine neue Scheidewand zwischen den Albanesen und denjenigen ihrer Nachbarn entstehen, denen jene Schrift fremd ist, und welche in der Cultur etwas höher stehen, und sie bedürfen um ebenfalls in derselben fortzugstreiten»³. Διὰ δύο δὲ κυρίως λόγους ὁ *Xylander* ὑπεραμύνεται τοῦ Ἑλλην. ἀλφαβήτου, πρῶτον διότι εἶναι τὸ ἀλφάβητον τῆς μεταφράσεως τῆς Κ. Διαθήκης, οὗ ὅμοιον ἔργον δυσκόλως, λέγει, θέλει ἀναφανῆ⁴, καὶ ὅπερ δύναται κάλλιστα νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις τῆς νῦν (ἰδοὺ καὶ ἄλλη μαρτυρία, ὅτι καὶ τότε ἐπὶ *Xylander* ἐγράφετο ἡ γλῶσσα) γραφομένης, συμπληρωθείσης διὰ τινων νέων στοιχείων καὶ δεύτερον διότι ὁ εὐγενῆς ἀξιωματικὸς ἐνεφορεῖτο ὑπὸ τῆς ἰδέας, ἣν ὡς κοινῶς παραδεδεγμένην προβάλλει, ὅτι **ἐὰν μόρφωσις τις Εὐρωπαϊκὴ μέλλει νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν Ἀλβανίαν τὸ τοιοῦτον, λέγει, θέλει προέλθῃ ἀπὸ τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ βασιλείου** (dass wenn europäische Bildung nach Alba-

1. Ὁ μὲν *Leibnitz* ἐχρησιμοποίησε μόνον 100 λέξεις Ἀλβανικάς, ὁ *Thumman* περὶ τὰς 1200 καὶ ὁ *Lesse* 2100· ὁ δὲ *Xylander* κατορθώσεν οὕτω ν' ἀναβιάσῃ αὐτάς εἰς 3500.

2. Βλ. Wiener Jahrbücher der Literatur 1829 τόμ. 46.

3. Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren (Fruankfurt am Main 1835) σ. 3 καὶ ἀναφέρει τοὺς Ῥουμάνους ὡς π.χ. οἵτινες, ἠναγκάσθησαν ν' ἀποβάλλωσι τὸ Σλαβ. ἀλφάβητον, ἀποδεξάμενοι τὸ Λατινικόν.

4. Καὶ εἶχε πληρέστατα δίκαιον ὁ φιλόπονος Βαυαρὸς, διότι καὶ νῦν ἐτι μετὰ παρέλευσιν αἰῶνος, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι προστεθῆ τοιοῦτον σπουδαῖον ἔργον εἰς τὴν Ἀλβ. φιλολογίαν, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν ὀλίγα τινά, τὰ πλεῖστα τῶν νῦν εἰς 10 ἰδας κατ' ἔτος ἐκτυπούμενα βιβλία συντελοῦσι τὰ μέγιστα εἰς τὴν διαφθορὰν τῆς γλώσσης.

nien dringen werde, diese von dem neuen griechischen Köpfgreiche ausgehen wird) ὥστε ὡς ἐκ τῶν σχέσεων τούτων οὐδεμία ἀμφιβολία μένει εἰς αὐτὸν πλεόν, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον ἠὲ ἡμεῖς ἔχον διὰ τινῶν ἐπισημασμένων, ἀπὸ ἀπαρτισθέντων ἰθαζόντων ἑσιν Ἀλβανικοὶ φθόγγοι, θέλει γίνεσθαι κοινῶς παραδεκτὸν ὡς τὸ μᾶλλον κατὰ τὸ ἑλληνικόν.¹ *Παγκόσμιον σχεδὸν κῦρος ἔδωκεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον ἡ χρῆσις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Πάπῃ ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ δὴ εἰς Ἀλβανογερμανικὸν Λεξικόν.* Τὸ ἀλφάβητον τοῦτο μετὰ τινῶν τροποποιήσεων ἀπεδέξατο καὶ ὁ πατὴρ τῆς γλωσσολογίας *Βορρ*², καὶ διὰ τοῦ ἀειμνήστου ἔπειτα *Χριστοφορίδου*, γράφαντος οὐ μόνον τὰ συγγράμματα τὰ διὰ τοὺς Τόσκας μόνους προοριζόμενα, δι' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ Λεξικόν, ὅπερ εἶνε τῆς κοινῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης κατέστη παναλβανικόν³. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰταλοαλβανὸς *Δημήτριος Καματά*, ὁ ἐνθουσιώδης κήρυξ τῆς ἑλληνοαλβανικῆς προσεγγίσεως, ἦν διεπίστῳσεν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλβ. γλώσσῃ ἔχουσιν τὰς βάσεις, τῷ ἑλληνικῷ ἐχρήσατο ἀλφαβήτῳ ἐλάχιστα τροποποιηθέντι. Οἴκοθεν ἐννοεῖται, ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι τὰ Ἀλβανικὰ γράφαντες δὲν ἠδύναντο ἑτέρου ἀλφαβήτου νὰ ποιῶνται χρῆσιν. Καὶ ὁ μὲν *Κουπιτώρης*, ὅστις ἔγραψε καὶ πραγματεῖαν περὶ τοῦ ἀλφαβήτου⁴, ἔχει αὐτὸ τοῦτο τὸ τοῦ *Χριστοφορίδου*, ὡς καὶ ὁ *Λουκάς Μπέλλος* ἰατρός, ὁ

1. Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 4. Πολλοὶ λόγοι συντετέλεσαν, ὥστε νὰ παρεκκλίνωσιν οἱ Ἀλβανοὶ τῆς ὄντως ὀρθῆς ταύτης βάσεως, καὶ εἰς τοῦτο εὐθύνονται ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ λαοὶ δυστυχῶς· καὶ ἡ τοιαύτη ἀλλοπρόσαλλος πολιτικὴ συνεχίζεται πρὸς μεγίστην βλάβην αὐτῶν μέχρι τῆς ὥρας.

2. Βλ. ἐν ἀρχῇ τῆς σπουδαίας πραγματείας: Über das Albanesische in seinen verwandtschaftlichen Beziehungen (Ἀνάγνωσμα ἐν τῇ Ἀκαδημ. τῶν ἐπιστημῶν τῇ 18 Μαΐου 1854, ἐδημοσιεύθη δὲ ἐν Stargardt τῷ 1855) ἐξετάζει τὰς φωνητικὰς σχέσεις τοῦ ἑλλ. ἀλφαβήτου χρησιμοποιῶν αὐτὸ εἰς τὴν Ἀλβανικὴν καὶ μεταρρυθμίζει καὶ αὐτὸ τὸ Λατ. τοῦ *Leccé* ὡς μὴ προσηρομοζόμενον· οὕτω καὶ οὕτως κηρύσσεται *δεδικαιολογημένως ὑπὲρ τοῦ ἑλλ. ἀλφαβήτου.*

3. Τὸ Ἀλβανο-ἑλληνικὸν τοῦτο Λεξικόν, οὐ τελειότερον εἰσέτι δὲν παρηγοσιάσθη, ἐτυπώθη ἐπιστατοῦντος τοῦ φίλου κ. *Διογ. Χαρίτου* δαπάναις τῆς ἑλλ. Κυβερνήσεως τῷ 1904 καὶ διενεμήθη δωρεάν. Ἴδου μία εὐγενῆς χειρονομία ἐκ τῆς μητρὸς τῶν φώτων Ἑλλάδος, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἀλβ. γλῶσσα κατεδιώκετο λυσσασδῶς ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς αὐτεργασίας ταύτης ἔσονται ἔσοαι οἱ Ἀλβανοὶ μνήμονες. Τὸ Λεξικόν τοῦτο παρ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις θεωρεῖται τὸ σπουδαιότερον μνημεῖον τῆς Ἀλβαν. γλώσσης.

4. ἑλλ. Φιλολ. Σύλλ. Τόμ. Γ' (1868) σ. 9 14.

Κ. Σωτηρίου καὶ εἷτις ἄλλος. Ἀλλὰ βεβαίως, ἵνα προσαιμοῦνται ἀκριβῶς τὸ Ἑλλ. ἀλφάβητον εἰς τὴν Ἀλβανικὴν, καὶ ἵνα περιλαμβάνη ὅλους τοὺς φθόγγους, ἀπαιτοῦνται, ὡς εἶπομεν, συμπληρωματικά τινα στοιχεῖα, ἅπερ ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Λατ. ἀλφαβήτου ἢ ἐπενοήθησαν συνδυασμοί. Ἐξαίρεσιν εἰς τοῦτο ἐποιήσαντο ἐν Ἑλλάδι ὁ ἀοιδίμος **Α. Κουλουριώτης** καὶ ὁ φίλος κ. **Ἰ. Θωμόπουλος**, οἵτινες κατέφυγον καὶ αὐθις εἰς τὰ Πελασγικά, καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ λησμονῆται ἡ πολλὰ παράδοσις ¹. «Πελασγῶν δ' ὄντων καὶ συγγενῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀποφαίνεται ὁ πρῶτος, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προστρέξωμεν εἰς ἄλλα γράμματα Λατινικὰ καὶ ξένα» ². Ὁ δὲ δευτέρος θέσας, ὡς λέγει, ἀρχὴν τὴν ἱστορικὴν βᾶσιν τῶν φθόγγων, συνεπλήρωσε τὰ ἐλλείποντα διὰ Λυκικῶν, Καρικῶν καὶ Πελασγικῶν στοιχείων ³.

4. Τὸ ἀλφάβητον τοῦ *Crispi* καὶ *Benilaziz*.

Ἡ ἐπιτυχία ἐν τούτῳ τοῦ Γρηγορίου—Ποῖον ἐπικρατεῖ νῦν.

Μονογραφίαι περὶ τοῦ Ἀλβανικοῦ ἀλφαβήτου.

Ἄλλ' ἔχομεν ἐπιζωηροτέραν τὴν παράδοσιν τοῦ Φοινικο-ἀλβανικοῦ, (ὀνομασία τοῦ *Hahn*) ἀλφαβήτου καὶ εἰς δύο ἕτερα σημεῖα παρὰ τοῖς Τόσκαις, ἐν Ἰταλίᾳ τε καὶ ἐν Ἡπειρῷ, ἢ ὡς νῦν ἐπεκράτησεν ἐν τῇ ἐπιστημ. γλώσσει νὰ λέγηται, Νοτίῳ Ἀλβανίᾳ ⁴. Παρὰ τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ Ἀλβανοῖς ὡς καὶ τοῖς Καθολικοῖς ἐν Ἀλβανίᾳ κατίσχυσεν ἐπιβλη-

1. Βλ. Ἀλφαβητάριον κατὰ τὸ ἐν Ἑλλάδι ὀμιλούμενον Ἀλβανικὸν ἰδιῶμα, Ἀθήναι, 1832, σ. ζ' Ἡ καινοτομία τούτου εἶναι τὰ εἰσαχθέντα βουστροφιδόν, στοιχεῖα, ὅπερ καθίστησιν οὐ μόνον δυσχερῆ τὴν τε γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ καὶ δυσειδῆ τὴν μορφήν τῶν γραμμάτων.

2. Ἀλβανικὰ Πάρεργα (Ἀθήναι, 1883) σ. 3.

3. Βλ. ἐνθ' ἀνωτ. σ. πθ'-4.

4. Περὶ τῆς συγχύσεως, ἧτις ἐπικρατεῖ καθόλου ἐν τῇ ἱστορίᾳ περὶ τὰ ὀνόματα Ἡπειρος—Ἀλβανία, εἰπομέν τινα ἐν τοῖς Προλεγομένοις τῆς Βαβλουργίας Ἡπειροῦ καὶ Ἀλβανίας (βλ. Ἡπειρωτ. Χρονικὰ τόμ. Γ' σ. 51-52) ἐμπροσθεθέντα εἰς ἕκείνα καὶ τὰ ἐξῆς προδγμ. *Vocabolario Italiano — e p i r o t i c o* κτλ. (τοῦ *Rossi*) ὡς καὶ: *Voc. della lingua e p i r o t i c a* (βλ. *Le grand* ἀρ. 280,313 καὶ 710) τοῦ *Camarda*: Ἀλφάβητον γενικῶν Ἀλβανο—Ἡπειρωτικῶν ἤτοι Ἡπειρωτικῆ λέγεται ἢ Ἀλβανικῆ τὸν λόγον τοῦ φαινομένου τούτου παρέχει ἡμῖν ὁ *Lequien*: Ὑπάρχουσιν ἄλλοι, λέγει, οἵτινες ἐπειδὴ μετὰ τῶν Ἀλβανῶν θεωροῦσι καὶ τοὺς Ἡπειρώτας ὡς ἐπὶλυδας ἐκ τῆς Ἀσίας, διὰ τοῦτο ὀτὲ μὲν λέγονται οἱ κάτοικοι τῆς Ἡπειροῦ Ἡπειρώται, ὀτὲ δὲ Ἀλβανοί. (Παρά Κομπιτῶρη Μελέτη Ἱστορ. καὶ φιλολογικῆ περὶ τῆς γλώσσης τῶν Ἀλβανῶν σ. 11).

θεῖσα διὰ τῶν θρησκευτικῶν μεταφράσεων τῆς προπαγάνδας τὸ Λατινικὸν ἀλφάβητον (ἐκτὸς ἐξαιρέσεων πινῶν), ἐν τοῦτοις ὁ *Giuseppe Crispe*, πρόεδρος τῆς ἐν Νεαπόλει Ἀλβανικῆς, ἀρχομένου τοῦ ΙΘ' ἰῶνος καθιέρωσεν αὐτόσε ἀλφάβητον ἀποτελούμενον ἐκ στοιχείων Φιοανικικῶν, Ἑβραϊκῶν, Ἀρμενικῶν καὶ Παλμηριανῶν, ἥτοι ἀρχαῖον Πελασγικόν, καὶ τοῦτο εἰς χρῆσιν ἐκκλησιαστικὴν ¹.

Ἐν Βυθκουκίῳ τῆς ἐπαρχίας Κοριτσᾶς ἐγεννήθη ὁ *Ναοὺμ Βεκιλαρτζῆς*, ἀρχομένου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος· οὗτος ἐπεινόησε παρόμοιον ἀλφαβ. σύστημα καὶ ἐξέδοτο δι' αὐτοῦ τύποις ἀλφαβητάριον. ἦ ἀναγνωστικόν, ὡς λέγομεν νῦν, ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο ὡς ὅλος ἰδιορρυθμον δὲν ἠδουκίμησε, καὶ δὲν γνωρίζω, ἐὰν ἐξεδόθη ἕτερον βιβλίον, ἢ ἐὰν μετεχειρίσθη τις αὐτό ². Ἀλλὰ τοιαῦτα, δυσχεραίνοντα ἀντὶ μόνον νὰ διευκολύνωσι τὰ πράγματα, συστήματα, ἀποδεικνύουσι τὴν νοοτροπίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅσον καὶ ἂν ὑπῆρχον εὐγενῆ ἐλατήρια ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν, δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ κατακρίνωμεν αὐτὰ ὡς ἀναχαίτισαντα μᾶλλον ἢ προαγαγόντα τὰς ὑπὲρ τῆς γλώσσης κοινὰς προσπαθείας ³. Ὁ ἡμέτερος *Γρηγόριος* καὶ ἐν τούτῳ κατεδείχθη μέγας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱστορ. παραδόσεων ἐκλεξάμενος τὸ ἀλφάβητον ἐκεῖνο δι' οὗ ἐπὶ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα ἐγράφησαν τὰ ἀγλαότερα προϊόντα τῆς Ἀλβανικῆς φιλολογίας. Αἱ ἀποφάσεις περὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Λατ. ἀλφαβήτου ἐλήφθησαν ἐν Κ)πόλει ἀναμιχθείσης τῆς πολιτικῆς ⁴. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν χρόνον ἐπεκράτουν 4 συστήματα: τῶν Ἀλβανολόγων, τοῦ *Agimi*, *Frashari*, καὶ τὸ *Σκοδρινὸν* (*Altskurar*), ἕως οὗ ἐπεβλήθη τὸ τοῦ *Bashkimi* ἐν Μοναστηρίῳ τῷ 1908 ⁵, ὅπερ κατισχύει μέχρι τοῦ νῦν.

1. Βλ. Memoria sulla lingua Albanese (Opuscoli di letteratura e di Archeologia. Σημ. εἰς σελ. 126 παρὰ H a h n I σ. 297).

2. Βλ. L e g r a h a ἀρ. 200 δύο πανομοιοτύπους σελίδας τῆς περιέργου ταύτης γραφῆς.

3. Ἐν ἀποτρόπαιον σύστημα γραφῆς ἀναφέρει ὁ H a h n τὸ τοῦ V e s o B e i ἐν Ἀργυροκάστρῳ, ὅπερ (κρυπτογραφικὸν ὄν μᾶλλον) ἔχει τοὺς ἀπὸ 1—9 ἀριθμοὺς καὶ τίνα ἄλλα αὐθαίρετα σημεῖα (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 297). Περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀλβανικοῦ ἀλφαβήτου ἐπιθε: G e i t l e r L. Die albanesischen und slavischen Schriften (μετὰ 25 φωτοτυπιῶν) Wien 1883, P e k m e z i, (ἐν Archive für slavische Philologie XXI σ. 214 ἔ.). S u m o S k e n d o (=M i d h a t F r a s h e r i) Diturija I (1909) σ. 1—6.

4 Βλ. ἐν Courier d'Orient 2 Μαρτ. 1870 ἀνταπόκρισιν ἐκ Σκόδρας τοῦ Συλλόγου Ἀριστοτέλης καὶ Ἀλέξανδρος.

5. Τὸ μὲν πρακτικὸν ἐδημοσιεύθη ἐν Diturija I σ. 40—41 αἱ δὲ συζητή-

5. Κληρικοί μεταφρασταί—Γρηγόριος ὁ Δυρραχίου—Μετάφρασις δι' Ἀλβανικῶν στοιχείων—Εἶναι ὁ ἐκδότης καὶ τυπογράφος τῆς Μοσχοπόλεως—Ἔργα αὐτοῦ. Καθηγεσία ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Μοσχοπόλεως.

Ἡ περὶ τὴν ἐξακριβωσιν τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς εἰς τὸ Ἀλβανικὸν μεταφράσεως τῆς ἁγίας Γραφῆς ἔρευνα προάγει ἡμᾶς καὶ ἐπὶ ἕτερον ἱεράρχην ὁμώνυμον τῷ ἡμετέρῳ, τὸν *Δυρραχίου Γρηγόριον*, ὅστις φέρεται ἐπίσης *ἐπινοήσας ἰδίαν γραφήν, δι' ἧς Παλαιὰν τε καὶ Νέαν μετέφρασεν εἰς Ἀλβανικὴν*. Καὶ εἶναι λίαν παρήγορον τὸ φαινόμενον τοῦτο, καθ' ὃ διαπρεπεῖς ἀρχιεπίσκοποι καὶ μητροπολίται διδάσκαλοι καὶ ἱεροκήρυκες, πρωτοστατοῦσι καθ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος πρὸς ἐγγραμματίσιν τῆς Ἀλβ. γλώσσης καὶ μετάδοσιν τοῖς Ἀλβανοῖς τῶν ἀληθειῶν τῆς θείας ἀποκαλύψεως τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ καὶ ταῦτα ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τὰς εὐλογίας τῆς Μητρὸς Μεγ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας¹. Εἶνε δὲ πολὺ φυσικὸν νὰ συγγέωνται οἱ δύο οὗτοι Γρηγόριοι ἐλάχιστον μάλιστα διίστάμενοι χρονικῶς. Τούτου ἕνεκα νομίζω, ὅτι δέον, ἵνα γένηται ἰδιαιτέρως λόγος περὶ τούτου τοῦ μητροπολίτου Δυρραχίου, καὶ νὰ ἐξετασθῇ κατὰ πόσον ἔχεται ἀληθείας ἢ περὶ αὐτοῦ παράδοσις ὡς μεταφραστοῦ.

Τὴν μόνην περὶ τούτου μαρτυρίαν παρέχει ἡμῶν ὁ *Ζαβίρας* γράφων: «*Γρηγόριος Δυρραχίου* (sic) *μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Χ...*² συνέγραψε τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐπτασίθμων...β' Περὶ ἡμερῶν μηνῶν καὶ χρόνων. γ' Παρακλητικὸν κανόνα τοῦ ἁγίου *Ναούμ*. δ' Λόγους διάφορους. ε' *μετέφρασε τὴν παλαιὰν καὶ νέαν διαθήκην καὶ ἔγραψεν αὐτὴν μὲ στοιχεῖα Ἀλβανικὰ, τὰ ὁποῖα αὐτὸς ἐφευρῆν*³.

σεις ἐν τῇ ἐν Μοναστηρίῳ ἐκδομένη Ἀλβαν. Ἐφημερίδι «*Bashkim*» i *Kombit*» (1910 Μάρτ. 25 ἀρ. 29). Ὡς ἀποτέλεσμα τῶν κατὰ τὸ 1898 ἑλληνοαλβανικῶν συνεννοήσεων ἦτο ἡ καθιέρωσις καὶ αὐθις τοῦ Γρηγοριανοῦ ἀλφαβήτου, ὅτε ἐξεδόθη καὶ λιθογραμμένη Γραμματικὴ καὶ τινες προκηρῦξεις (βλ. Ἐλληνισμός Β' σ 381 ἔ.).

1. Τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι λόγος κενός ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀλήθεια· διότι καὶ τοὺς δύο τούτους *Γρηγορίους* μετὰ τὸ γεγονὸς τούτου εἰς ἔνδειξιν εὐαρεσκείας ἢ Ἐκκλησία προβιβάζει εἰς Μητροπολίτας, τὸν μὲν Δυρραχίου (δηλ. ἀρχιεπίσκοπον Ἀλβανίας) τὸν δὲ Ἀθηνῶν (ἦτοι ἀρχιεπίσκοπον Ἑλλάδος). Αὐτὴ εἶναι γυμνὴ ἢ ἱστορικὴ ἀλήθεια, πάντα δὲ τὰ ἄλλα ὅσα λέγονται κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀποκυήματα νοσηρᾶς φαντασίας.

2. Συμπλήρωσον: Χαλκῆως.

3. Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν θέατρον ἐκδοθὲν ὑπὸ *Γ. Κρέμου* (Ἀθή-

Καὶ ταῦτα μὲν ἀναφέρει εἰς τὸ ἔτος 1761· εἰς δὲ τὸ 1767 ἐπιπροστίθησιν: «**Γρηγόριος Μητροπολίτης Δυρραχίου**, οὗτος ὑπέγραψε τῷ ἔτει 1767 ἐν τῇ περὶ γάμων ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδῳ». Δὲν ὑπόχειάμφιβολία, ὅτι εἶναι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς **Γρηγόριος**, καὶ ὡς ἓνα ἐθεώρησε καὶ ὁ **Σάβας** ἀντιγράφας τὰ ἀνωτέρω κατὰ λέξιν προσθεῖς μόνον περὶ τῆς μεταφράσεως τὴν ὑποπτον εἶδησιν «ἦν ἐτύπωση» ἀντὶ «ἔγραψεν»¹. Πῶς εἶναι δυνατόν ἔργον τοιοῦτον νὰ μένη ἄγνωστον μέχρι τοῦδε! Πῶς ἦτο δυνατόν ὁ **Ζαβίρας**, σύγχρονος σχεδὸν τοῦ Γρηγορίου καὶ διαμένων ἐν Τεργέστη, Πέστη καὶ Βιέννῃ, ἔνθα πολυπληθεῖ; Μοσχοπολίται ὄπαδοὶ τοῦ τε Κερδῶφου καὶ Λογίου Ἐρμου μεθ' ὧν οὗτος συνηλλάσσετο, νὰ ἀγνοῖ τοιαύτην ἐκτύπωσιν; Ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα οὐδαμῶθεν ἐπιβεβουῖται καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦμεν ἀμφίβολον καὶ μᾶλλον τοῦ **Σάβα χειρὸς παράπτωμα**. Τὸ τοιοῦτον βεβαίως ἦν φυσικώτατον νὰ ὑποθέσῃ τις, εἰάν ἐγνώριζεν, ὅτι ὁ Γρηγόριος οὗτος ἦν καὶ ὁ ἰδρυτὴς τοῦ τυπογραφείου τῆς περιφήμου Μοσχοπόλεως, ἀλλὰ δὲν ἀληθεύει. Ἐπίσης, δις ἐπαναλαμβάνεται τὸ ὄνομα τοῦ **Γρηγορίου τούτου ἐν ἐκάστη ἐκδόσει τῆς Μοσχοπόλεως. Γρηγοριονάχος** ὁ διορθωτὴς καὶ ἐπιμελούμενος τῶν ἐκδόσεων καὶ **Γρηγόριος ὁ τυπογράφος** ὁ αἰεὶ ἐπωνυμούμενος **Κωνσταντινίδης** ὁ μὲν πρῶτος γράφεται πανοσιώτατος καὶ λογιώτατος ἐν ἱερομονάχοις ἢ ἐν ἱεροδιδασκάλοις, Μοσχοπολίτης. Ὁ δὲ δεύτερος ἀλλῶς καὶ στερεοτύπως: «**Παρὰ Γρηγορίῳ ἱερομονάχῳ τῷ Κωνσταντινίδῳ**». Ἐκ πρώτης ὄψεως πράγματι φαίνεται, ὅτι ἦσαν δύο διάφορα πρόσωπα, ὁ διορθωτὴς νησι 1872) σ. 236. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἀναφερομένων ἔργων ἐξεδόθησαν: Ἀκολουθία τῶν ἁγίων ἐπταριθμῶν κοιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις Γρηγορίου Μοσχοπολίτου» βον σ. 11. Αὕτη τε καὶ αἱ ἄλλαι ἐν Μοσχοπόλει ἐκδοθεῖσαι ἀκολουθίαι (7 τὸ ἀριθ.) ἐξεδόθησαν μετ' ἰδίας σελιδώσεως ἐκάστη καὶ κοινῆς ἐπιγραφῆς: «**Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος** Ἀρχιεπισκόπου Ἀχαιῶν κτλ. **Διορθώσεαι δε τοῦ λογιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις Κῦ Γρηγορίου...** **Παρὰ γρηγορίῳ ἱερομονάχῳ τῷ Κωνσταντινίδῳ** ἐν Μοσχοπόλει 1742». Δεπιτομερστάτην περιγραφὴν τῶν σπανιωτάτων τούτων τῆς Μοσχοπόλεως ἐκδόσεων (ὧν τινα κατέχω ἐν τῇ ἰδιαίτερα μου βιβλιοθήκῃ) βλ. ἐν Bibliographie hellénique, ou description raisonnée des ouvrages publiés par les grecs au dix—huitième siècle par E. M. L e g r a n d O. P. complétée et publiée par M. L. P e t i t e t H. P e r n o t. Tom. I. Paris 1918 σ. 284 ἑ. Τὸ δὲ περὶ ἡμερῶν μηνῶν καὶ χρόνων» ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ἄμβροσιου Παμπέρεως **Μοσχοπολίτου** ἐπ' ὀνόματι τοῦ **Σεβαστοῦ Οἰκονόμου Καστορίας** ἐν τῷ Ἐπιστολαρίῳ τοῦ Κορυδαλλέως (ἐν Ἄλλῃ 1768) σ. 200 - 212.

1. Ν. φιλ. σ. 606.

καὶ ὁ τυπογράφος, ἐν οἷς μάλιστα λέγεται, «δαπάνη τοῦ τυπογράφου» καὶ «ἀφιερῶνται δὲ» ἀλλ' ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή λέγει τὴν ἀπορίαν καὶ νομιμοποιεῖ ἔν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον :

«Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ναοῦμ τοῦ θαυματουργοῦ, τοῦ ἐν τῷ Λιβανίσκῳ Διαβόλεως κειμένου (sic). Νεωστὶ τυπωθεῖσα, δαπάνη μὲν τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν, διορθῶσει δὲ τοῦ πανοσιωτάτου καὶ λογιωτάτου ἐν ἱεροδιδασκάλοις κυρίου Γρηγορίου τοῦ Μοσχοπολίτου τοῦ καὶ τυπογράφου καὶ ἀφιερῶνθεῖσα τῷ Μακαριωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Ἀχριδῶν κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάσαφ. Ἐν Μοσχοπόλει 1740. Παρὰ Γρηγορίῳ ἱερομονάχῳ τῷ Κωνσταντινίδῃ»¹.

Μετὰ τὸ 1745 φαίνεται, ὅτι ἀνέθηκε τῇ μονῇ τοῦ ὁσίου Ναοῦμ, τὸ τυπογραφεῖον ὁ Γρηγόριος, ἴσως ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν διδασκαλίαν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ², ἢ καὶ τὴν μετάφρασιν τῆς ἀγ. Γραφῆς. Ὁ Ἄνθιμος Ἀλεξούδης, ὁ χρηματίας Βελεγράδων μητροπολίτης, γράφει : «1767 Γρηγόριος πρῶτος μετὰ τὴν εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον προσάρτησιν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν καὶ τῶν τέως αὐτῇ ὑποκειμένων μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν φαινόμενος ὑπογεγραμμένος (ὡς μητροπολίτης Δυρραχίου) ἐν διαφόροις χειρογράφοις ἕως τοῦ 1772»³, προσαρτηθείσης αὐτῷ καὶ τῆς πόλεως Ἀχρίδος : Καὶ παιδείας δὲ μετεληφῶς ὁ Γρηγόριος οὕτως τῶν δευτέρων φαίνεται ὡς μαρτυροῦσιν αἴτε

1. Εἰς τὸν ῥέκτην τοῦτον Ἰωάσαφ, ᾧ ὀφείλονται πάντα τὰ γεγραμὰ ἐν Μοσχοπόλει τῶν Μουσῶν ἰδρύματα, ἀφιερῶνται προσηκόντως πᾶσαι αἱ ἐκδόσεις: Βλ. Bibl. Hell. σ. 264. Ἄλλαι ἐκδόσεις τοῦ Γρηγορίου ὑπ' ἀρ. 204, 224, 229, 263, 313, 317, ἐν αἷς καὶ «παρὰ Γρηγορίῳ ἱερομονάχῳ τῷ Κωνσταντίνῳ» καὶ «παρὰ Γρηγορίῳ ἱερομονάχῳ τῷ ἐκ Μοσχοπόλεως», εἰς τὰς ἐκδόσεις ταύτας οἰκόσημον ἀποτυπῶνται ἢ εἰκὼν τοῦ ὁσίου Ναοῦμ καὶ τὸ ὄνομα $\frac{\Gamma\text{C}}{\text{MC}_2}$ = Γρηγόριος Μοσχοπολίτης περὶ τὸ ἄκρον, ἐξ οὗ ἀποδείκνυται ὁ συνεταιρισμός.

2. Κατὰ τὸν Α. Σπηλιωτόπουλον. (Οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες. Ἀθῆναι, 1905 σ. 32) τῷ 1744 Σχολάρχης τῆς Ἀκαδημίας διορίσθη ὁ ἐκ Καστορίας Σεβαστὸς Λεοντιάδης ἔχων βοηθὸν τὸν Γρηγόριον τοῦτον.

3. Σύντομος περιγραφὴ Βελεγράδων (Κέρκυρα 1868) σ. 146. Ἐν τοῖς Χρονολ. Καταλόγοις (Νεολόγος Κ) πόλεως 1891 Νοεμβ. 8, ἀρ. 6688) λέγει, ὅτι τοῦ Μελετίου κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1768 μετατεθέντος εἰς Λάρισσαν, αὐθις ἀνήλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Γρηγόριος τὸ β' 1768—1772, ὅτε φαίνεται, ἀπεβίωσεν. Ἀλλὰ περὶ μεταφράσεως πλὴν τῆς μαρτυρίας τοῦ Ζαβίρα, οὐδεμίαν ἄλλην ἔχομεν.

ἐκκλησιαστικαὶ ὑμνοῦνται καὶ τὰ διάφορα αὐτοῦ ἐπιγράμματα, ὧν ἓν πρὸς τὴν Σύνοδον τῆς Ἀρχίδος ἐπισυνάπτω ᾧδε.

Θεϊότατ' Ἀρχίδος δὴ σύλλογε Ἀρχιερέων
 πάρελε εὐμενέως μουσόμελον κανόνα,
 Ἀρχιδῶν ἁγίων, οὓς νῦν Ἰωάσαφ ἁλφῶν
 ἀρχιούτης ἀμύμων εἶν ἐνὶ συνέθετο.

“Ὀν γε μετερχόμενοί γ' αἰκοίμβροτον ἀντιβολεῖτε
 οἰκτροῦ μοι παρέχειν ἀμπλακιῶν πρόεσιν ¹.

Γλαφυρωτάτη δὲ ὄντως τυγχάνει ἢ εἰς τὸν Λαρίσσης Ἰάκωβον ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ ἢ προτασσομένη τῆς Ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου **Βησσαρίωνος**, ἧς ἡ ἀρχή: «Εἰ δὲ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ἐκεῖνος ταῖς ἰδιωτικαῖς χερσὶ προσενεχθὲν αὐτῷ ὕδωρ ἡδέως ἐδέξατο, τῇ προθυμίᾳ τοῦ διδόντος, οὐ τῇ χρεῖα τοῦ διδομένου τὴν χάριν μετρήσας...» ².

Ἐν τῷ κώδικι τοῦ ἐν Μοσχοπόλει ναοῦ τῆς Παναγίας σεσημείωται: «Ὁ δὲ πανιερώτατος, λογιώτατος καὶ θεοπροβλήτος μητροπολίτης, ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει **Δυρραχίου κὺρ Γρηγόριος** ἀφιέρωσεν ὅσα ἀξιόλογα βιβλία εὗρέθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην. **Τοιοῦτος ἀνὴρ διακεκριμένος ἐν τοῖς γράμμασι καὶ μεγαλοεργὸς ἐν ἔργοις ὁ Μοσχοπολίτης Γρηγόριος, πείθεται πᾶς τις, ὅτι ἡδύνατο νὰ συντελέσῃ τὸ μέγα ἔργον τῆς μεταφράσεως τῆς ἁγίας Γραφῆς εἰς τὸ Ἀλβανικόν,** τρόφιμος μάλιστα καὶ διδάσκαλος τῆς ἀριστοτόκου Ἀκαδημίας. Ἐλπίσωμεν ὅτι ὁ χρόνος θὰ φέρῃ εἰς φῶς καὶ τὰ μεταφρ. δοκίμια τούτου.

6. Ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀναγέννησις τῶν ἐθνικῶν γλωσσῶν.—Αἱ πρῶται ἀπαρχαὶ ἐν Εὐρώπῃ.—Πόσον βραδέως ἐχώρησαν αἱ μεταφράσεις.

Τὸ ἀληθινὸν φῶς, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον εἰς τὸν κόσμον ἐρχό-

1. Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις... Κλήμενος κτλ. ἐν ἀρχῇ.

2. Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις... **Βησσαρίωνος**... ἐπιμειψαὶ καὶ ἐπιδιορθώσει τοῦ λογιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυρίου Γρηγορίου Μοσχοπολίτου. Ἐν Μοσχοπόλει 1744. Ποίημα τοῦ Γρηγορίου τούτου εἶναι καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ ὁσιομάρτυρος **Νικοδήμου** τοῦ Ἐλβασανιώτου καὶ Ἀγιορείτου, (ἧτις ἐξετυπώθη ὁμοῦ τῇ τοῦ ἁγ. Κλήμεντος) καὶ ἡ τῶν ἁγίων ἐπταρίθρων, ἧτοι **Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, Κλήμεντος, Ναοῦμ, Ἀγγελαρίου, Γοράσδωνος καὶ Σάββα** (αὐτ. συντυπωθεῖσα). Ἄλλοι (ὡς ὁ κ. Σκενδέρης) ἐκ τούτου συμπεραίνουσιν ὅτι ἐποίησεν ὁ **Γρηγόριος**, ἀκολουθίας ἰδιαιτέρας καὶ εἰς τὸν Ναοῦμ καὶ εἰς τὸν Βλαδίμηρον τὸν βασιλέα, ἀλλ' ἢ μὲν ἀναφέρει ποιητὴν Κων. τὸν Καβάσιλαν, ἡ δὲ φέρεται ἀνωνύμως.

μενον, ἔκαμψε διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ Εὐαγγελίου. "Ὅσοι δὲ εἰς Χριστὸν ἐπίστευσαν ἔδωκεν αὐτοῖς ἔξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Ὁ νέος πολιτισμὸς καὶ ὅ,τι ἀγαθὸν ἔχει νῦν ὁ κόσμος ὀφείλεται εἰς τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ, ἥτις ἐδίδαξε τὴν ἀλήθειαν.

Ἡ θρησκεία λοιπὸν ἔδωκε καὶ τὴν πρώτην ὠθησιν εἰς τὴν ἐγγραμματίαν τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης. Αἱ θρησκευτικαὶ ἀνάγκαι ἐπέβαλλον εἰς τοὺς κληρικοὺς—οἵτινες πάντες ἦσαν πάντοτε γηγενεῖς, ἔξαιρέσει τινῶν μόνων ἀνωτέρων—να κηρύττωσι διὰ τὴν πλήρη τοῦ λαοῦ κατανόησιν καὶ εἰς τὴν ἐγχώριον γλώσσαν, καὶ δὴ νὰ ἐρμηνεύωσι τὸ Εὐαγγέλιον. Πάντες ἐνθυμούμεθα, ὅτι οἱ ἱερεῖς εἰς τὰς ἐπισήμους ἡμέρας καὶ δὴ κατὰ τὴν μεγάλην τεσσαρακοστὴν ἐδίδασκον Ἀλβανιστί. Τὸ τοιοῦτον βεβαίως καὶ παλαιότερον θὰ ἐγίνετο ἴσως δὲ καὶ τακτικώτερον ἕνεκα τῆς ἐπιπολαζούσης τοῦ λαοῦ ἀμαθείας. Ἐχομεν περὶ τούτου σπουδαίαν μαρτυρίαν, τὴν τοῦ διασήμου θεολόγου G e r l a c h ἐπισκεψαμένου τὴν Ἀλβανίαν τῷ 1576, ὅστις λέγει τὰ ἐξῆς ἀξιοσημεῖωτα : «In Albania seyen alle Prister Griechisch aus Moréa. und Ianina¹. halten auch die Mess in Griechescher Sprache mit allen Ceremonien wie bey den Griechen im Gebrauch. Das Land-Volck verstehe nichts.... Sie predigen zwar auch bissweilen Arnautisch, das ist Albanisch und haben ihre Clöster»². Οὕτω καὶ παρὰ τοῖς Καθολικοῖς Ἀλβανοῖς, κληρικοὶ ἦσαν οἱ τὰ πρῶτα δοῦμα εἰς Ἀλβανικὴν μεταφράσαντες, ὡς ὁ Don Pietro Budi τὴν Dottrina Christiana (1664) καὶ ὁ Blanchus Franciscus Epitrotas, ὡς ὑπογράφεται, τὸ Dictionarium latino-epiroticum ἐκδοὺς τῷ 1635. Ὡσαύτως καὶ ὁ τελευταῖος λεξικογράφος Francesco Rossi da Montalto Ligure (1866) καὶ πάντες ἀνῆκον εἰς τὴν προπαγάνδαν, ἥς χάριν καὶ τὰ ἀνωτέρω αὐτῶν

1. Ἐννοεῖ βεβαίως τοὺς ἀρχιερεῖς, μεθ' ὧν ἐσχετίσθη ὡς ἔχον ἐπισήμους συστάσεις. Ἀλλὰ μεταξὺ καὶ τούτων προυτιμῶντο, ὡς ἴσως ὑπῆρχον, οἱ ἀλβανόγλωσσοι π. χ. ὁ τὴν Κοριτσᾶν εἰς μητροπολίην ἀνακηρύξας τῷ 1670 Παρθένιος, δύο Ἰωάσαφ μετὰ ἕνα αἰῶνα, ὁ Κοριτσᾶς καὶ ὁ Ἀχριδῶν (ἐκ Μοσχόπολεως), ὁ ἐπὶ 30ετίαν τῆς Κοριτσᾶς ἀρχιερατεύσας (1845—1874) Νεόφυτος, Ἄνθιμος ὁ Τσατσῶς (1892—4) καὶ ἄλλοι ἦσαν ἀλβανόφωνοι. Ἐκ τῶν νῦν ἐπιζώντων δύο ἐπίσκοποι τοῦ Πατρ. κλίματος ἀρχιερεῖς ὁ Βασίλειος Παπαχρίστου καὶ ὁ Ἰωακείμ Μαρτίτης διετέλεσαν καθ' ὅλον τὸν βίον ἐν Ἀλβανίᾳ.

2. Tage—Buch (1614) σ. 151.

ἔργα ἐξεπύνησαν, ὧν ἔτεκεν ὁ τὸ Cuneus Prophetarum Ἰταλοαλβανιστὶ φιλοπονήσας Petrus Bogdanus Macedonus (ὡς αὐτοκαλεῖται) τῷ 1685, ὅπερ θεωρεῖται ὡς κλασσικὸν ἔργον τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης¹. Εἰς ὅλα τὰ κράτη, ἔνθα ἐκηρύχθη ὁ Χριστιανισμὸς θᾶπτον ἢ βράδιον αἱ ἐθνικαὶ γλώσσαι ἀνεπτύχθησαν ἐκ τῶν τοιούτων θρησκευτικῶν ἀναγκῶν. Καὶ ἡ μὲν Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία εἶδομεν πόσον φιλελευθέρᾳ ἀπεδείχθη εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐνῶ ἡ Δυτικὴ ὑπεστήριξε πάντοτε καὶ μέχρι σήμερον ὡς μητρικὴν γλῶσσαν τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν γλῶσσαν τῆς Ἐκκλησίας ἤτοι τὴν Λατινικὴν, εἶτα καὶ γλῶσσαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ· καὶ οὐ μόνον τοῦτο ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι τῆς νέας πίστεως προσεπάθουν πάση μηχανῇ νὰ ἐκριώσῃσι καὶ τὴν ἤδη ὑπάρχουσαν παρὰ τοῖς λαοῖς ἐθνικὴν γραμματεῖαν, τὸ πλεῖστον προφορικὴν².

Μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠκολούθησαν ἐν πᾶσι τοῖς Πάπαις. Οὕτω κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ἐντολῇ τῆς ἐπαρχιακῆς συνόδου ὁ Ἀγγλοσάξων μοναχὸς **Καέδμων** συντάξε ἐμμέτρους παραφράσεις τῆς Π. Διαθήκης εἰς τὴν Ἀγγλικὴν, καὶ ὁ μέγιστος τῶν θεολόγων τῆς Ἀγγλίας, **Βέδας ὁ Σεβασμῖος** ἔφερεν ἐν τέλει τοῦ βίου εἰς φῶς τὴν μετάφρασιν τοῦ **κατὰ Ἰωάννην** Εὐαγγελίου κατὰ τὸν Η' αἰῶνα. Ἐν Γερμανίᾳ **Δουδοβῆκος ὁ Εὐσεβῆς** πεισθεὶς, ὅτι οὐδία τῆς βίας καὶ τοῦ ξίφους παρέχεται ἡ ἀλήθεια ἀνέθηκέ τινας τῶν ἐγχωρίων ποιητῶν νὰ συντάξῃ δύο ποιήματα εἰς Σαξωνικὴν γλῶσσαν ἐπὶ τῇ βίβει τῶν ἁγίων Γραφῶν, ὧν τὸ μὲν ἀποτελούμενον ἐξ 6000 στίχων ὀνομάζεται **Helianð**, καὶ ἐσώθη ὀλόκληρον, τὸ δὲ ἀναφερόμενον εἰς τὴν Κ. Διαθήκην δὲν ἐσώθη ὀλόκληρον, ὁ (Z a g e m e i s t e r ἀνεκάλυψε τῷ 1894 ἀποσπάσματα εἰς τὴν Βατικανὴν Βιβλιοθήκην).

Ἀναφέρομεν τὰ παραδείγματα ταῦτα ἐκ τῆς πολιᾶς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἱστορίας ἐν ταῖς μᾶλλον πεπολιτισμέναις χώραις τῆς Εὐρώπης, ἵνα δεῖξωμεν, ὅτι πανταχοῦ τῆς ὑψηλῆς αἰθρησκευτ. ἀνάγκαι ἔδωκαν τὰς πρώτας ἀφορμὰς εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἐθνικῶν γλωσσῶν, καὶ

1. Βλ. Diturijsa : Dy čopenga libra e Bogdanit (Τομ. II σ. 267—272).

2. Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ τρόπου, καθ' ὃν διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς, ἐπὶ τῶν γλωσσῶν τῶν ἐκχριστιανισθέντων ἐθνῶν, ὁ ἐν Γάνδη τῆς Βελγικῆς καθηγητῆς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς **Παῦλος F r e d e r i q** ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Bulletin de l' Akadémie de Belgique (1903 σ. 738 751) περισπούδαστον πραγματεῖαν ὑπὸ τὸν τίτλον : Les conséquences de l' évangelisation par Rome et par Byzance sur le développement de la langue maternelle des peuples convertis οὐ καὶ ἐπωφελοῦμεθα ἐνταῦθα.

ἵνα πεισθῇ πᾶς τις περὶ τῶν δυσχερειῶν, ὡς ἡ σπουδαία αὐτῆ συνήνη-
τησεν ὑπόθεσις, ἦν τόσῳ εὐκόλῳ πολλοὶ θεωροῦσιν ἐν Ἀλβανίᾳ, καὶ
μετὰ πόσης βραδύτητος ἐχώρησε πρὸς τὰ πρόσω. Παρῆλθον 1000
περίπου ἔτη μέχρι τῆς διαμαρτυρήσεως, ἵνα ἡ ἰδέα αὐτῆ λάβῃ σάρκα
καὶ ὄστέα καὶ αἱ μεταφράσεις καθιερωθῶσιν ἐπισήμως εἰς λειτουργι-
κὴν χρῆσιν ¹.

7. Ὁ *Σκενδέρβης εὐσεβέστατος*—ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν μετά-
φρασιν. Ὁ πατριάρχης *Νήφων* καὶ ὁ πνευματικὸς *Ζαχαρίας*, οἱ
Ἀγιορεῖται—Ὁ *Παῦλος Ἄγγελος* καὶ τὸ πρῶτον δοκιμιον εἰς
Ἀλβανικὴν. Ὁ *Jorga* καὶ τὸ χειρόγραφον τῆς *Φλωρεντίας*—
Ὁ *Midaht* ἐν *Κρυπτοφερράτα*.

Ἄλλ' ἀπὸ πότε τὴν ἀνάγκην ταύτην ἠσθάνθησαν οἱ Ἀλβανοὶ
ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ἄλλως δὲν ἦτο καὶ τόσῳ πρόσφορον τὸ
ἔδαφος πρὸς τοιαύτας ἰδέας, αἵτινες πρὸ παντὸς ἀπαιτοῦσι πολιτικὴν
ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐλευθερίαν ἥτις οὐδέποτε ἦτο τόσῳ διαρκῆς καὶ
ἀσφαλῆς ἐν Ἀλβανίᾳ. Ἐν τούτοις, ὅταν ὁ *ἥρωος Σκενδέρβης* ἀπέ-
δωκε τὸ μέγα δῶρον, τὴν ἐθνικὴν ἐλευθερίαν, εἰς τοὺς συμπατριώτας
αὐτοῦ, φαίνεται ὅτι *ἔκτοτε ἐγένετο σκέψις περὶ μεταφράσεως θρη-
σκευτικῶν βιβλίων εἰς τὴν Ἀλβανικὴν, τῶν ἀπαραιτήτων ἀναγ-
καίων*.

Πάντες οἱ ἱστορικοὶ παριστῶσι τὸν *Σκενδέρβεην* εἰς ἄκρον θρη-
σκευτικὸν ἄνδρα, καὶ τὸ τοιοῦτον ἦτο χαρακτηριστικὸν τῆς οἰκογενείας
αὐτοῦ. Εἰς μίαν πρὸς τὸν Σουλτάνον ἀπάντησιν λέγει: «*ἀποκηρύξας*
ἐπὶ τέλους τὸ μωαμεθ. θρησκευμα καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὸ ἀληθές
τοῦ Χριστοῦ δόγμα, πέποιθα, ὅτι ἐπραξα καλὸν καὶ θεάρεστον
ἔργον καὶ ἔσωσα τὴν ψυχὴν μου» καὶ προτρέπει καὶ τοῦτον, ὅπως
ἀσπασθῇ τὸν Χριστιανισμόν ². Κατὰ τὰς μάχας *ἔβλεπε τὸν Ἅγιον*

1. Νῦν τὸ πρᾶγμα διαφέρει καὶ χάρις εἰς τὴν ἐν Λονδίῳ Βιβλικὴν ἑται-
ρίαν ἢ Ἀγία Γραφή κυκλοφορεῖ εἰς πάσας ἀνεξαιρέτως τὰς γλώσσας τοῦ
κόσμου. Τὸ 1927 ἐδημοσίευσεν αὐτὴ ἐκδόσεις τῆς ἁγ. Γραφῆς εἰς 593
γλώσσας ἀπὸ 6—10 ἑκατομ. ἀντίτυπα εἰς ἐκάστην γλῶσσαν (βλ. *The*
Gospel in many Tongues ἔνθα καὶ πανομοιότυπα τῆς γραφῆς τῶν γλωσσῶν
τούτων καὶ ἔνθα ἢ Ἀλβανικὴ κατέχει τὴν τρίτην κατὰ σειρὰν θέσιν.

2. Ἐπιτομὴ τῆς Ἱστορίας *Γεωργίου τοῦ Καστριώτου* κτλ. ἐκ τοῦ Γαλλι-
κοῦ Ἐκδοσις *Ἐδᾶγ. Βουλγάρεως* (Μόσχα 1812) σ. 22 Ἐπειδὴ οὐδαμῶς λέγε-
ται περὶ αὐτοῦ (ὡς περὶ τοῦ Χάμζα π.χ. ὅτι ἐγένετο τελετὴ καὶ ἠσπασθῆ τὸ
καθ. δόγμα) καὶ ὁ P i s k u s λέγει, ὅτι ἐν τῷ στρατῷ τῷ Τουρκικῷ ἦν εἰς
τὸ κρυπτὸν Χριστιανός, ὑποθέτομεν ὅτι ἐτήρησε τὸ δόγμα τῆς οἰκογενείας,

Γεώργιον, καὶ ἠλαβεῖτο περιπαθῶς τὸν **Ἀργανγέλου**. Ἐνῶ ἦτοίμαζεν **Πτος ὁ Β'** τὴν ἀποτυχοῦσαν νέαν κατὰ τῶν Τούρκων σταυροφορίαν, ἧς ἀρχιστρατήγος εἶχε προορισθῆ αὐτὸς ὁ **Σκενδέρβεης**, ἀποθνήσκει αἰφνιδίως· οὗτος ἂν καὶ θεωρήσας βαρείαν τὴν συμφορὰν εἶπε πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς: «Πρέπει νὰ ὑποκύψωμεν μεθ' ὅλης τῆς ὑποκλίσεως εἰς τὰ θελήματα τοῦ αἰωνίου τοῦ ὁποίου αἱ ἀποφίσεις καὶ τὰ κρίματα εἰς ἡμᾶς εἶναι ἄγνωστα καὶ ἀκατάληπτα»¹. Ἐπίσης εἰς τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ὁ **R e p o s h**, ἀναχωρήσας ἐξ Ἀδριανουπόλεως μετέβη εἰς τὸ ὄρος καὶ ἐγένετο μοναχὸς κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ **Μουζάκη**². Τὸ δὲ σπουδαιότερον τεκμήριον, ὅτι ὁ Σκενδέρβεης ἐσκέπτετο πολὺ περὶ τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων εἶναι, ὅτι ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ περιστοιχίζετο ὑπὸ κληρικῶν, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ **Βαρλέτιος**, ὁ πρῦτανος τῶν βιογράφων αὐτοῦ. ἦτο ἱερεὺς. Ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ **Πατριάρχου Νήφωνος**, ὃν ἐγνωρίσαμεν ὡς ὀργανωτὴν τῆς Ῥουμανικῆς Ἐκκλησίας, ἀναφέρεται, ὅτι οὗτος περιοδεύων καὶ κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ ἐτέρου, **ἀγιωτάτου πνευματικοῦ ἀγιορείτου, τοῦ Ζαχαρίου**, ἀφίκοντο καὶ εἰς Κροίαν: «καὶ ὁ αὐθέντης τοῦ τόπου **Σκανδέρ** μπέγης ἐδέχθη αὐτοὺς μετὰ πάσης τιμῆς καὶ εὐλαβείας, ὅτι καὶ πρότερον εἶχεν ἀκουσμένην τὴν φήμην των, καὶ μὲ μεγάλην του χαρὰν περιποιηθεὶς αὐτοὺς ἐκράτησε μαζύ του εἰς τὸ παλάτιόν του, κάμνων καὶ πνευματικὸν τὸν **σοφώτατον Ζαχαρίαν**»³. Ἡ μετὰ πεμπι τοιούτων σοφῶν κληρικῶν βεβαίως θὰ εἶχε σοβαρὸν λόγον, ἀλλὰ κυρίως ὁ δεξιὸς βραχίον τοῦ ἥρωος ὁ **Παῦλος Ἄγγελος** καρδινάλιος καὶ ἀρχιεπίσκοπος Λυρραχίου, ἐξ Ἀντιβάρσως ἀπὸ ἡγεμονικοῦ οἴκου τὴν καταγωγὴν ἔλκων εἶναι ὁ παρὰ τῷ ἡγεμόνι ἀντιπρόσωπος ταῦ Πάπα, εἶναι ὁ μυστικὸς σύμβουλος καὶ οἶονεὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερι-

ἦτοι τὴν Ὀρθοδοξίαν. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ δωρεῖται ὁμοῦ μετὰ τῶν 4 υἱῶν τῇ ἐν ἀγίῳ Ὄρει μονῇ τοῦ Χιλιανδαρίου δύο χωρῖα ἐν Δίβρη κείμενα, εὐλαβείας ἔνεκεν. (Fanoli: Historia e Skenderbeut (Boston 1921) σ. 64—65), ὅπερ ἀποδεικνύει. ὅτι ἦσαν Ὀρθόδοξοι, ἄλλως καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ δράμωσι πρὸς τὸν Ἄθω, (ἡ δικαιολογία τοῦ F'a n o l i εἶναι προχειρολογία).

1. Ἐπιτομή σ. 250. Τὴν δὲ τελευταίαν σιγμὴν ἐξήτησε τὸν πνευματικὸν ἐξωμολογήθη καὶ μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων (αὐτ. σ. 287).

2. Historia e genealogia della casa Musachia scritta da G i o v a n o M u s a c h i s o despoto d' Epiro... ἔκδ. H o p f i ἐν Chroniques Greco—Romanes, (Berlin 1873) σ. 274.

3. Συναξαριστῆς **Δουκάκη**, Αὐγούστος σ. 157. Ἐπειτα ὁ **Ζαχαρίας** οὗτος ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Ἀχιδῶν (σ. 158).

κῶν τοῦ *Σκενδέρβη* κατὰ τὸν Fallmerayer, καὶ ἐν τέλει εἶναι ὁ *πρώτιστος τῶν βιογράφων αὐτοῦ*¹.

Τοῦ κλεινοῦ τούτου ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου, τοῦ τοσαύτας ὑψηροσύνης τῷ μεγαθύμῳ ἐκείνῳ ἤρωι προσενεγκόντος ἔχομεν τὸ *ἀρχαιότερον πάντων ἐκκλησιαστικὸν χειρόγραφον εἰς Ἀλβανικὴν γλῶσσαν, τοῦθ' ὅπερ κατάδηλον ποιεῖ, διὸ ὄντως ἐγένετο σκέψις περὶ δημιουργίας γλώσσης ἐθνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑπὸ τοῦ Σκενδέρμπεη*, καὶ τοῦτον τὸν λόγον εἶχεν ἡ συγκέτρωσις λογίων κληρικῶν εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ. Ὁ καθηγητὴς *Μάριος Rogues* ἐδημοσίευσε σχετικὸν ἄρθρον ἐν τῇ Romania τῶν Παρισίων περὶ τοῦ χειρογράφου τοῦ *Ἀγγέλου*². Τοῦτο ἀνεκαλύφθη ὑπὸ Ῥουμάνου ἱστορικοῦ Jorga τὸ πρῶτον εἰς τὴν Λαυρετιανὴν βιβλιοθήκην ἐν Φλωρεντία (ἀρ. 1167 Ashburnham)³. Εἶναι γεγραμμένον ἐπὶ ἐκλεκτῆς περγαμηνῆς (0,200×0,140) καὶ περιέχει ἐν ὄλῳ φύλλα 37. Πάντως ἐγρᾶφη πρὸ τοῦ 1503, ἥτις εἶναι ἡ διὰ νεωτέρας χειρὸς χρονολογία. Ἐν ἀρχῇ (φ. 3⁷—9⁷) ὑπάρχουσιν: «Constitutiones, Ordinationes et Statuta» καὶ ἐν τέλει τὸ ὄνομα: «Paulus Angelus, Miseratione divina Archiepiscopus Dirrachiensis et Illiricae Regionis... in Ecclesia Sancte Trinitatis de Emathia. Anno Dni M. CCCC. Ixij, Indictione Decima, Die vero Lune octava mensis Novembris» ὁ ἀρχιεπίσκοπος μετὰ περιοδείαν ἀνὰ τὴν ἐπαρχίαν, παρετήρησε πλείστας ἐλλείψεις καὶ ἀταξίας καὶ δημοσιεύει πρὸς ἄρσιν αὐτῶν τοὺς τοιούτους κανόνας καὶ διατάξεις. Ἐνταῦθα (φ. 3^v - 4^r), ἐνθ' αἱ περὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Βαπτίσματος ὁδηγίαι, τό: ego te baptizo in nomine Patris et filii et spiritus Sancti, ἐπαναλαμβάνεται καὶ Ἀλβανιστί. Albanico: Un te paghesont

1. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἐξεδόθη ἀνωνόμως ἐν Βενετία τῷ 1480, ἥτοι 12 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ *Σκενδέρβη*. (Βλ. ἐμὴν Βιβλιογραφίαν Ἑλείου καὶ Ἀλβανίας ἐν Ἑπειρ. Χρον. Γ' σ. 65, ἐνθ' ὡς πρῶτον κατετάξαμεν τὸ ἔργον τοῦτο) καὶ Fanoli ἐν ἀνωτ. σ. 7—8.

2. Ἀρ., 205—206 Ἰαν.—Ἀπρ. 1926 σ. 162—164. Τοῦ ἄρθρου τούτου ἐδημοσίευσε μετάφρασιν Ἀλβανικὴν ὁ φίλος κ. M i d h a t ἐν τῇ Diturija II σ. 201—204.

3. Notes et extraits pour servir á l'histoire des Croisales au IIV e siècle (Bucarest 1914) σ. 195 ἐνταῦθα ὁ J o r g a ἐδημοσίευσεν τὴν φωτογραφίαν μιᾶς τοῦ χειρογράφου σελίδος, ἣν ἀνεδημοσίευσεν ὁ Roques ὡς καὶ ὁ κ. M i d h a t.

~~prement Atit e 'birit et'spertit senit¹.~~

Βεβαίως εἰς τὸ χειρόγραφον θὰ ὑπάρχωσι καὶ ἄλλα ἄλβανικά, ἀλλὰ τὸ δημοσιευθὲν μέρος ἔχει ταύτην τὴν φράσιν καὶ μόνην. Ἐκ τούτου προκύπτει, ὅτι ὁ **Ἄγγελος** ἐπεχείρησε νὰ μεταφράσῃ τὰ ἐκκλησιαστικά βιβλία εἰς τὸ Ἄλβανικὸν διὰ τοὺς ἐπαρχιώτας αὐτοῦ τοὺς Καθολικούς. Ἄλλὰ καὶ διὰ τοὺς ὀρθοδόξους ἔχομεν παρόμοιόν τι. Ὁ φίλος κ. Midhat Frasheris ἀναφέρει, ὅτι τῷ 1919 τὴν μονὴν τῆς παρὰ τὴν Ῥώμην Κρυπτοφερράτας ἐπισκεψάμενος εἶδε χειρόγραφον (τοῦ ΙΔ' αἰῶνος λέγει) Ἑλληνικόν, ἀλλ' εἶχε καὶ *ἡμιόλιον σελίδος Ἄλβανιστί*². Τίς οἶδεν, ἐὰν τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον τοῦ πνευματικοῦ **Ζαχαρίου**; καὶ τίς οἶδεν, ἐὰν δὲν ἐκράτησεν αὐτὸν πλησίον αὐτοῦ ὁ **Σκενδέρβης** πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον; καὶ ἐνῶ ὁ Ἄγγελος εἰργάζετο διὰ τοὺς Καθολικούς, ὁ Ζαχαρίας ἐξ ἄλλου ἐποίει τὸ αὐτὸ διὰ τοὺς Ὀρθοδόξους; καὶ φημι κάποφημι κοῦκ ἔχω τί φῶ. Ὁπωσποτ' ἂν ἦ ἀπεδείχθη, ὅτι *αἱ πρῶται μεταφραστικαὶ ἀπόπειραι εἰς τὴν Ἄλβανικὴν γλῶσσαν χρονολογοῦνται ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σκενδέρβη.*

ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΛΑΣ

1. Diturija σ. 202.

2. Αὐτ. σ. 203 ἐζήτησε νὰ ἀντιγράψῃ αὐτὸ τὸ μέρος λέγει ἀλλ' ὁ βιβλιοθηκᾶριος, ἠρηθήθη, διότι ἠτοίμαζεν αὐτὸς τὴν ἐκδοσιν, ὅστις ἀποθανὼν τῷ 1922 δὲν ἤξιώθη νὰ ἐκδώσῃ αὐτό· εὐχῆς ἔργον νὰ ἐξεδίδοντο ἀμφοτέρω τὰ ἔργα, τὰ τόσῳ πολῦτιμα διὰ τὴν Ἄλβ. γλῶσσαν καὶ ἱστορίαν.

Ὁ Ν Βorgia ἱερομόναχος ἐκ Κρυπτοφέρρης ἐδημοσίευσεν τὸ κείμενον τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δευτέρας Ἀναστάσεως ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ὑπὸ τοῦ μακ. *Δάμπρον* δημοσιεύσεως, καὶ ὅπερ ἀναφέρομεν κατωτέρω, ἐν Studi liturgice, Nuova serie. Pericope Evangelica in lingua albanese del secolo XIV, da un Manoscritto greco della bibliotheca Ambrosiana, fascicolo secondo Grottaferrata 1930. 8ον σ. 34 (τὸ Α' τεῦχος δυστυχῶς δὲν εἶδον. Συνοδεύει αὐτὸ διὰ πολλῶν προλεγομένων καὶ ὑπόσημειώσεων καὶ τοῦ πανομοιότυπου. Τὸ τεῦχος πάνυ εὐγενῶς μοι ἀπέστειλεν ὁ μακαριώτατος Ἀθηνῶν κ Χρυσόστομος μετὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἄρθρου τούτου.